

A HALADÓ PEDAGÓGUSOK ÜLDÖZÉSE A FEHÉRTERROR IDEJÉN HEVES MEGYÉBEN

DR. MOLNÁR JÓZSEF

1919. március 21-én a magyar proletáriátus megvalósította régi álmát — széttörte és lerázta magáról a kapitalista rabság bilincseit — s kezébe vette sorsának irányítását. A kommunisták által vezetett tanácsállam olyan magasztos célokat tűzött a nép elé és olyan terveket dolgozott ki, nemcsak politikai, gazdasági, szociális téren, hanem a kulturális vonalon is, amelyek megvalósulásával több százados elmaradásunkat hozhattuk volna be.

A proletárdiktatúra győzelmes kivívása után alig egy hét múlva — március 29-én — a Forradalmi Kormányzótanács elrendelte a különböző jellegű iskolák államosítását, a megyei és járási művelődésügyi osztályok létrehozását, melyet nagyjából május közepére végre is hajtottak. Ekkor szüntetik meg hazánkban először az uralkodó osztályok műveltségi kiváltságait és szélesre tárják a dolgozók előtt a művelődés kapuit.

A Tanácsköztársaságnak Heves megyében viszonylag elég széles pedagógusbázisa volt. A helyi, járási, megyei művelődésügyi osztályok vezetői sok helyen pedagógusok voltak. A tanítóságot osztályhelyzete vitte a Tanácsköztársaság eszméi felé, mert általában csak szegény emberek gyermekei mentek tanítói pályára. Megbecsülésük nem sokkal volt különb. mint a szegényparaszté vagy a munkásoké. (Megyénkben sokszor 50—60 pályázat is befutott egy-egy tanítói állásra és az kapta meg, aki nagyobb protekcióval rendelkezett.) Az egri érsek egyházi kerületéhez tartozó megyénkben az iskolák csaknem 80 százaléka felekezeti jellegű volt. A tanítók az iskolai felügyeletet ellátó falusi plébánosokkal szemben alárendelt helyzetben voltak. Az elenyésző számú állami iskolák irányítását és ellenőrzését az állami tanfelügyelőség látta el. E fontos tisztséget betöltő hivatal tagjai zömmel dzsentrik és jogi végzettségűek voltak, többnyire az uralkodó osztályhoz tartozókból kerültek ki. A pedagógusok sérelmeiket nem tudták orvosolni, mert panaszaiikkal felette-seik színe elé sem kerülhettek. A hatalmat kezükben tartó megyei urak csak a maguk kiváltságos helyzete erősítésével és azzal törődtek, hogy a szegény dolgozók higgyenek az akkori világrend örökkévalóságában s megváltozhatatlanságában. Így nem csoda, hogy Heves megyében a közoktatásügy még az alacsony színvonalú országos átlagnál is mélyebbre

süllyedt. Nálunk az analfabétizmus mindig egy vagy 1,5 százalékkal rosszabb volt az országos szintnél.

Pedagógusaink zömére már az első világháború jelentős felvilágosító hatást gyakorolt, főleg azokra, akik több fronton is harcoltak. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatásaként 1918-ban országosan erősödött a szocialista tanítómozgalom. A polgári demokratikus forradalom évében megalakult a Pedagógusok Országos Szakszervezete. De ennél is nagyobb hatást tett a pedagógusokra a Kommunisták Magyarországi Pártjának programja és a Tanácsköztársaság iskolapolitikája. A tanácskormány forradalmi célkitűzéseivel a haladó magyar tanítóság régi elképzeléseit valósította meg. Ez az oka nagyrészt, hogy megyénk pedagógusainak legjobbjai e haladó célkitűzések megvalósításának zászlóvivőivé váltak. Örültek, hogy végre megszabadulhattak zsarnokoskodó, sokszor oktatásügyi kérdésekhez nem is értő feletteseiktől. Az iskolák államosítása után megkezdték az új oktatási program megvalósítását (nyolcosztályos iskola, pedagógusok továbbképzése, fizetésrendezés, egyetemi reform, ösztöndíjrendszer kidolgozása stb.).

Sajnos a Magyar Tanácsköztársaságot a belső és külső ellenforradalmárok négy és félhónapi fennállása után leverték és megkezdődött a gyilkos bosszú, az ellenforradalmi terror.

1919. augusztus 1-én a tanácskormány helyét a jobboldali szociáldemokrata Peidl-kormány vette át, mely átadta a hatalmat az ellenforradalmároknak.

1919. augusztus 4-én az imperialista román csapatok megszállták Heves megye székhelyét, Egert. Georgescu román százados, mint városparancsnok még augusztus 4-én visszaállította az 1918. november 1-i állapotot. Másnap, augusztus 5-én elrendelte: „...a magyarországi szocialista, kommunista országos párt egri csoportjának és összes szervezeteinek, valamint a munkás-, katona- és paraszttanácsok megyei, járási, városi és községi intézőbizottságainak, az összes szakszervezeteknek, a vörösőrség alakulatainak és minden szakszervezeti alapon létesített karhatalmi alakulatnak a feloszlását”. [1]

Augusztus 7-én tudtára adta Eger lakosságának, hogy: „A román katonaság bejöttével megszűnt a bolsevizmus, megszűnt a kommunizmus... Ujra életbe lép a háború előtti törvényes rend. Minden közalkalmazott és bármely állású egyén foglalja el régi hivatalát, amint e hirdetmény tudomására jut.”[2]

Az alispán Heves Vármegye Hivatalos Lapjában augusztus 7-én elrendelte a csendőrörsök azonnali visszaállítását minden községben, ahol azelőtt csendőrőrs volt. Utasította a község vezetőit az összes fegyverek, robbantószerkezt és kézigránátok azonnali beszolgáltatására. Az ellenforradalmi burzsoázia, a földesurak, a fehér tiszték és az egyház pogromokra uszított a szocialisták, kommunisták ellen. Ellenforradalmi őrzőjéssel volt tele nemcsak Eger, Gyöngyös és Hatvan városa, hanem az egész megye. A burzsoázia úgy érezte, felvirradt a bosszúállás napja. A megye székhelyén már augusztus 5-én este megkezdődött a kommunisták és szocialisták letartóztatása. „Egerben plakátok közölték az első

letartóztatottak neveit. A későbbi elfogottak névsorát az Egri Népújság hozta.” [3]

Az összefogdosó karhatalmi alakulatok rendszerint egy fehér tisztből, két rendőrből vagy csendőrből és három román katonából állottak. „A nyomozó közegek nincsenek ki a vigasságból, állandóan mámorosan jártak-keltek. A letartóztatásokat és kihallgatásokat főleg éjjel tartották. Kedvelt vallatószerszámaik voltak: a lovaglókorbács és a bikacsök. De vallattak sós vízbe mártott nyírfavesszőkkel is.” [4]

A reakció — láthatjuk — alig hogy a román imperialista megszálló katonaság betette a lábát a megye területére, azonnal szervezkedni kezdett. A dühöngő fehérterror bosszúja elől — a sok kiváló munkás, paraszt és egyéb foglalkozású kommunista s szocialista vezetők és a proletárdiktatúrát támogató dolgozók mellett — nem menekülhettek a haladó gondolkodású megyei pedagógusok sem.

Közvetlenül a Tanácsköztársaság leverése utáni első terrorhullámnak esett áldozatul Elefánt József (1894—1919) hatvani tanító is. Egyszerű felvidéki családból származott. A tanítóképzőt Budapesten végezte. Képzős korában magántanítványok vállalásával szerezte meg a nagyon szűkös megélhetési lehetőségeket és a tanulási költségeket. Házitanítókodásával ebédet és vacsorát biztosított magának. 1912-ben kapott tanítói oklevelet, mely után öt évig Beregszászon tanított. 1917-ben került Hatvanba. A német nyelvet jól beszélte. Iskolai munkája mellett magántanítványokat is vállalt. „1918 végén tagja lett a szociáldemokrata pártnak és olyan eredményesen dolgozott, hogy csakhamar titkárrá választották. A tanácsköztársaság idején bontakozott ki sokoldalú tehetsége. Már eddigi munkálkodásával is bebizonyította, hogy a közösség szolgálatában fáradhatatlan. A párt által indított Hatvani Munkás című lapnak a szerkesztését reá bízták.” [5]

Cikkeiben döntő jelentőségűnek tartotta a nép kulturális felemelkedését, az osztályharc és osztályöntudat megerősítését. Egyszerű, önzetlen, a közösségért élő ember volt. Különösen szerette az ifjúságot, akiket a leghaladóbb írók és költők műveivel ismertetett meg. Fiatalon, 25 éves korában áldozta fel életét a magyar dolgozók igaz ügyéért. Halálát a következőképpen jegyezték fel: „1919 augusztus közepén ellenforradalmi géppuskás század szállta meg Hatvant. A különítmény egyik vérszomjas tagja, valami Kacsó nevű hadnagy két katonával megjelent Elefánt lakásán, a mai Vár utcában, ahol előbb kegyetlenül bántalmazták, majd a járási bírósági fogdába hurcolták. Onnan egy Oláh János nevű fogolytársával együtt pár nap múlva a Salgótarján felé vezető útra vitték. Azt mondták nekik, hogy — szabadok és mehetnek —, de alig tettek néhány lépést, galád módon hátulról lelőtték a két védtelen embert. Holttestüket egy ideig az úton hagyták heverni. Este, a sötétség beálltakor tették szekerre és a temető árkában hantolták el.” [6] (Ehhez hasonlóan írta le Elefánt József halálát Kolacskovszky Lajos, a megyei ötös direktórium tagja hátrahagyott kéziratában, de ő Oláh Józsefnél azt is megemlítette, hogy: „Hatvanban a Tanácsköztársaság alatt a lakás-

hivatal vezetője volt” és a kivégzésük dátumát is megjelölte augusztus 14-ben. [7])

1959. március 21-én Hatvan népe méltó emlékművet emelt a Tanácsköztársaság hatvani mártírjainak, amely alatt több társával nyugszik Elefánt József is.

Huszár Károly vallás- és közoktatásügyi miniszter, midőn elfoglalta hivatalát, a következőket jelentette ki: „...végtelen fontosnak tartom a nemzeti szellemű iskolák és a magyar művelődésnek tiszta magyar szellemben való továbbfejlesztését. ...A bolsevista üzelmekben részt vett pedagógusokat nem tűröm meg az iskolákban.” [8] A VKM a Tanácsköztársaság leverése után azonnal elrendelte az egész országban a pedagógusok szigorú igazoltatását. Alpáry Lajos, Heves vármegye állami tanfelügyelőségének vezetője ahelyett, hogy a szemtemberi tanévnyitást gától óriási tankönyv-, papír- és írószerhiányon segített volna, vagy a düledező iskolák rendbehozásán fáradozott volna, inkább a proletárdiktatúrát támogató pedagógusok példás megbüntetésére fordította minden figyelmét. Alpáry Lajos 1906-tól volt megyei tanfelügyelő — 1919 október 4-ig — kivéve a Tanácsköztársasági időszakot.

1919. szeptember 29-én tanfelügyelői jelentésében, amelyet a Heves vármegyei Közigazgatási Bizottság elé terjesztett, akaratlanul is a legjobb bizonyítványt állította ki a Heves megyei pedagógusokról a Tanácsköztársaság alatti magatartásukkal kapcsolatosan. Ebben többek között a következőket mondotta: „...sajnos aránylag igen nagy a száma azoknak a magukról, hivatásbeli kötelmeikről és hazájukról megfélemedezett tanítóknak, kik a proletárdiktatúra előkészítésében, támogatásában és szolgálatában buzgólkodtak”. [9] Majd a továbbiakban dr. Kalovits Alajos, a proletárdiktatúra alatti tanfelügyelő ellen intézett éles kirohanásokat. „Dr. Kalovits Alajos tanfelügyelőségi tollnok (1917-ben lett ilyen minőségben a tanfelügyelőség tagja) — mondotta — felhasználva a Kunfi-regiem kedvező konjunktúráit a folyó év február hó közepén mindeknek meglepetésére suttyomban megalapította az egri, majd a vármegyei tanítók szocialista szakszervezeteit. Szervező munkája eleinte lassan haladt: mindössze 4—5 elvtársat tudott toborozni, de később ígéretesekkel, megtévesztéssel és megfélemlítéssel már jelentősebb eredményekkel dicsekedhetett. A proletárdiktatúra kikiáltása után, mint Heves vármegye tanfelügyelője egy kiáltványt küldött széjjel, amelyben már a kommunista világnézet erélyes harcosának mutatta be magát. Elrendelte a hittan tanítás megszüntetését, a fészület levételét, az egri főreál iskola és rk. tanítóképző intézet igazgatóit az állásukból elmozdította és helyükbe direktóriumokat állított... Majd a következőkkel zárta beszámolóját — a tisztító munka, amely rám vár, szinte emberfeletti erőt kíván. Hogy kötelességemet a nemzet jövője érdekében sikerrel teljesíthessem, tisztelettel kérem a méltóságos Kormánybiztos Úr és a tekintetes Közigazgatási Bizottságnak 13 éven át tapasztalt bizalmát és hathatós támogatását.” [10]

Alpáry tanfelügyelő jelentéséből kicseng a reakciós uralkodó osztály gyűlölete a haladó proletárdiktatúra eszméi és annak hívei iránt.

Ő is érezte, hogy ehhez a „tisztító munkához” az uralkodó osztály teljes anyagi, erkölcsi, s főleg rendőri és csendőri ereje szükséges, ha eredményt akar elérni. De azt nem tudta, hogy a Tanácsköztársaság fejlődést és haladást szolgáló eszméit — ha erőszakkal vissza is szoríthatja, föld alá kényszerítheti — de megsemmisíteni soha sem lehet.

Alpáry tanfelügyelő — bár megkapta a hathatós segítséget — mégsem sokáig tevékenykedhetett hivatalában, mert október 4-én rosszul lett és örökre búcsút mondhatott vezető állásának. A „tisztító munka” másokra maradt. Körülbelül hat hónapig Szétsényi Antal megbízott tanfelügyelőként vezette a hivatalt, majd 1920 tavaszán átadta helyét a „hétpróbás”, sovinszta, irredenta, az „úri rendet” szívvel-lélekkel kiszolgáló Rusztek Károlynak.

Még 1919. november 10-én Szétsényi tanfelügyelő jelentette a Közigazgatási Bizottságnak, hogy: „Az elemi iskolákban a tanítás nem folyik — sajnos — a kívánt mederben, aminek oka részben a tanítóhiány, részben a fűtőanyag hiánya; a tanulók ruhátlansága s az a körülmény, hogy a tanítók részére lakás alig található. A tanítóhiány oka részben abban is keresendő, hogy több tanító a proletárdiktatúra idején tanúsított magatartása miatt emelt vádak folytán le van tartóztatva, egy részüket az iskolaszék az iskolából egyszerűen kitiltotta, vagy szabadságolta.” [11] E jelentésből kiviláglik, hogy az iskolaszék — melyeket falvakban a plébánosok irányítottak — a legegységesebb iskolai szükségletekről sem gondoskodtak, de az igazságért és a haladásért síkraszállt és szavukat hallató pedagógusokat üldözték és meghurcolták.

Szétsényi Antal tanfelügyelő december 9-én jelenti a Közigazgatási Bizottságnak, hogy: „Dr. Kalovits Alajos tanfelügyelői tollnokot az államügyészség a Tanácsköztársaság idején tanúsított magatartása miatt a múlt hó (november) 12-én letartóztatásba helyezte.” [12]

A Heves megyei Közigazgatási Bizottság fegyelmi választmánya dr. Kalovits Alajost a megyei művelődési megbízotti állás elvállalása és az ezen minőségben kifejtett tevékenysége által elkövetett fegyelmi vétésben elmarasztalta és az első fokú véghatározatában hivatalvesztésre ítélte. A VKM Kalovits fellebbezése alapján felülvizsgálta és megváltoztatta a fegyelmi bizottság határozatát — nyilvános megrovásra ítélte azazal a megjegyzéssel, hogy a tanfelügyelői pályán való meghagyása nem kívánatos. Így dr. Kalovits Alajost, a megyei művelődési osztály egykori vezetőjét a tényleges szolgálat kötelékéből eltávolították.

Az egri érseki hivatal — még 1919 októberében — szívesen megengedte, hogy az állami tanfelügyelőség székhelyét az érseki palotába tehesse át és a második emeleten az udvari részen három szobát engedte át részükre. Ezzel ugyanis azt remélték — mégpedig joggal, amit a későbbi események igazoltak is —, hogy az állami iskolák irányítószerve a leszámolás és a bosszú korszakában még inkább a befolyásuk alá kerül.

A VKM — a hadügyminiszter átirata alapján — 1919. december 5-én körrendeletben értesítette a megyei, városi Közigazgatási Bizottságokat és a Fővárosi Tanácsot az alábbiakról: „Felhívom a Címet, hogy mindazon esetekben, amidőn a proletárdiktatúra alatt s általában a forradalmi

mozgalmak keletkezése óta tanúsított magatartásuk miatt olyan polgári az elemi iskolai (állami és nem állami) tanárok, illetve tanítók ellen indított bünvádi eljárás, akik nem tényleges állományú tisztek vagy tisztjelöltek a bünvádi eljárás elrendelését azonnal, annakidején pedig az eljárás eredményét is, az illető ellen fennforgó gyanúokok rövid ismertetése, az illető volt katonai rendfokozatának, csapattestének, szolgálati beosztásának feltüntetése mellett — a magyar hadügyminiszter úrnak — 17740. eln. 31. c/919. sz. rendeletére való hivatkozással hozza tudomására.

Felhívom egyúttal a Címet, hogy a már eddig folyamatba vett hasonló eljárásoknál esetenként külön-külön állapítsa meg, vajon az illető gyanúsított, terhelt, vádlott nem volt-e nem tényleges állományú tiszt (tisztjelölt) s az ilyenekre nézve a kívánt adatokat sürgősen közölje. A súlyosabb eseteket nyilvánosan kell kihirdetni.” [13]

Ez a VKM körrendelet és a hadügyminiszter átirata azt bizonyítja, hogy nemcsak a Kultuszminisztérium, hanem a Hadügyminisztérium is figyelemmel kísérte és nyilvántartotta — az utóbbi ugyancsak a katonai szolgálatot teljesített pedagógusokat —, akik a Tanácsköztársaság idején kiállottak a proletárdiktatúra mellett. Az első világháború idején Heves megyében a pedagógusok több mint felét behívták katonai szolgálatra. Az iskolák nagy részét katonai célokra vették igénybe. A Heves megyei pedagógusok közül többen részt vettek az 1918-as forradalmi mozgalmakban, majd pedig a Tanácsköztársaság idején a Vörös Hadseregben szolgáltak. Ezeknek a nevét és a proletárdiktatúra alatti magatartását kívánta megismerni a Hadügyminisztérium.

A VKM e körrendelete és a Heves megyei tanfelügyelőség jelentése alapján fokozta le a Hadügyminisztérium Joó György hatvani tanítót, volt tartalékos főhadnagyot, aki kommunista helytállásával és a dachau haláltáborban élete feláldozásával példát mutatott az igaz ügyért való harcban minden Heves megyei pedagógus számára. Joó György életének minden fontos mozzanatát ismerjük, mert ma is él veje — Joó Mária férje —, Hangai Kálmán egri általános iskolai tanár, aki élőszóval monddta el apósa hősi életét.

Joó György 1881-ben született Gyöngyösön. Egyszerű, sokgyermekes iparos családból származott. György a kilencedik, s egyben az utolsó családtag volt. Elemi iskoláit Gyöngyösön végezte. Jó képességű, tehetséges tanuló volt. A középiskola négy alsó osztálya elvégzése után beiratkozott az egri tanítóképzőbe. Nagy szorgalommal, minden szabad idejét az olvasásnak és a tanulásnak szentelve készült leendő néptanítói pályájára. Tanítói oklevelét 1906-ban nyerte el. Több helyen működött mint óradíjas, helyettes tanító. Pályájának főbb állomáshelyei: Erdőtelek, Gyöngyös, Rimaszombat és a Zólyom megyei Sebesér. Minden törekvése odairányult, hogy megyéjébe, Hevesbe kerülhessen vissza. Kiváló fáradozását 1909-ben siker koronázta, mert állami tanítóként Hatvanba helyezték. Hivatalos munkája elvégzése után minden szabad idejében természettudományi, történelmi és társadalomtudományi műveket olvasgatott.

Az első világháború idején mint tartalékos főhadnagy a miskolci 10. honvéd gyalogezreddel került ki a frontra. A harcterről súlyos betegen tért haza. Már a fronton, de főleg gyógykezeltetése idején a különböző kórházakban gyakran elbeszélgetett a munkás katonákkal, akik igen nagy hatást gyakoroltak rá. Rádöbbsent, hogy miért és kikért ontották vérüket a harctéren. Gyűlölete egyre fokozódott a henyélő, a dolgozó magyar népet kizsákmányoló világi, egyházi és tőkés urak ellen. Érezte és tudta, hogy jönnie kell a nagy megújulásnak, a forradalmi változásnak, mely kiragadja az országot az évszázados tespedtségből és elmaradottságból. Az 1918-as októberi és novemberi eseményeknél már szívvel-lélekkel a forradalom híve.

1919. január 1-én tagja lett a Magyarországi Tanítók Szakszervezetének, majd január 22-én a Magyar Szociáldemokrata Párt hatvani szervezetének. Jó munkájával társai megbecsülését és elismerését vívta ki.

A Tanácsköztársaság kikiáltása után hamarosan tagja lett az egyesült munkáspárt hatvani pártvezetőségének. Eleinte a Vörös Hadsereg parancsnokságánál mint katonai propagandista és rekviráló tiszt működött. Heves megye 103 községében végezte a rekvirálás nem könnyű munkáját a Vörös Hadsereg számára. (Eredeti rekviráló Utazási Napló-ja ma is megvan a Hangai család birtokában.) Igazságos, a párt elveinek megfelelően végzett munkájáért feljebbvalói dicséretét érdemelte ki és június 23-án az összes hatvani népoktatási intézmények vezetésével bízták meg. Munkáját lelkiismeretesen, a proletárdiktatúra kulturális célkitűzéseinek megfelelően végezte. Egyszerű, közvetlen, szerény modorával — s főként azzal, hogy mindig a dolgozó nép érdekeit tartotta szem előtt felelősségteljes munkájában — megnyerte az egész város dolgozó társadalmát.

Sajnos a Tanácsköztársaságot rövid fennállása után leverték és ezzel megkezdődött Joó György kálváriája is.

1919 szeptemberében már nem taníthatott. A szeptember 29-én kelt tanfelügyelői jelentés szerint: „Joó Györgyöt, aki a proletárdiktatúra alatt a hatvani népoktatási intézmények vezetője volt, hat társával együtt azonnal felfüggesztette állásukból és megindította ellenük a fegyelmi eljárást.” [14]

Joó Györgyöt már 1919 augusztus végén előzetes letartóztatásba helyezték. Hosszú, gyötrelmes, kínzásokkal és szenvedésekkel teli hetek, hónapok és évek következtek ezután. Többször mondogatta családtagjai előtt visszagondolva e rémes időkre, hogy 1919 őszén és a rá következő tavaszon Heves megyében a rendőrségi fogdák, a csendőrszobák és a községháza pincéi tele voltak gyanúsítottakkal. Egy elszólás, egy mosoly, egy rossz tekintet elég volt a letartóztatásra. Kicsiny szobákban összezúfolták az embereket. A búz a fogdában leírthatatlan, az élelmezés pedig kritikán aluli volt. A reggeli, a vacsora sokszor elmaradt. Az ebéd zsiszikes borsó, vízben főtt gersli, romlott burgonya, vagy dohos kukoricakása volt felváltva. A vallatások legtöbbször éjjel történtek és a legembertelenebb és legkegyetlenebb módszereket alkalmazták.

Hatvanból 1920. május 27-én a Pest-vidéki törvényszékre vitték. A bírósági tárgyaláson az ügyész a koholt vádak tömkelegét zúdította a

vádlatra. Joó György a tárgyaláson a hamis vádakat keményen visszautasította, s többször is kijelentette, hogy nem érzi magát bűnösnek. A bíróság B. VI. 8726/1920 6. sz. alatt hozott jogerős ítélete alapján három évi és három havi börtönbüntetéssel, valamint a tanítói pályán való működés eltiltásával sújtotta.

A börtönből való szabadulás után is eleinte naponként, majd pedig háromnaponként jelentkeznie kellett a rendőrségen, illetve felváltva a csendőrségen. A pedagógusi pályától való eltiltása miatt más munkakörben kellett elhelyezkednie. Azonban bárhol is jelentkezett munkára, vagy azonnal elutasították, vagy pedig ha fel is vették, pár nap múlva kommunista múltjára hivatkozva elbocsátották. Később egy ismerőse révén a hatvani cukorgyárban tudott ideiglenesen elhelyezkedni. Az őszi szezonmunkák idejére, mint mázsálót vagy mint kapust alkalmazták. Feleségét hosszú utánjárás után mint szegénygondozót alkalmazták, s ebből a szerény jövedelemből tengette a család életét. Lányukat, Máriát nem tudták megfelelőképpen taníttatni, sőt sokszor a szükséges mindennapi élelmet sem tudták biztosítani. A fejlődésben levő leánygyermek az elégtelen és hiányos táplálkozás miatt szervezetileg gyenge és a betegségeknek kevésbé ellenálló lett. Ennek tulajdonítható későbbi, mintegy másfél évtizedes betegsége és halála is.

A faszizmus előretörésével — amit 1933-tól, Gömbös Gyula miniszterelnökségétől számítunk — egyre nehezebb lett Joó György élete is. Állandó ellenőrzés és megfigyelés alatt tartották. A második világháború kitörése után évenként több hónapon át kényszermunkára osztották be. Azzal vádolták — ami igaz is volt —, hogy továbbra is kapcsolatot tart fenn a munkásmozgalommal és kommunista röpiratokat terjeszt. Illegális pártmunkáját a legnagyobb titoktartással és fegyelmezettséggel végezte. Érezte és tudta, hogy közeleg a fasiszta rémuralom vége, közeledik a felszabadulás. Ezt azonban ő már sajnos nem érthette meg.

1944. november 6-án a késő éjszakai órákban öt főből álló nyilas banda tört a hatvani Tabán utcai 4. szám alatti lakására és csak annyi időt engedélyeztek számára, hogy a legszükségesebb holmijait egy kis bőröndbe összecsomagolhassa. Elbúcsúzott könnyező feleségétől és leányától, akiket még ő vigasztalt azzal, hogy nemsokára itthon lesz. A nyilasok Hatvanból több nyilvántartott kommunista társával együtt pár nap múlva Komáromba szállították, ahonnan egy nagyobb csoporttal a dachau haláltáborba vitték. Ott pusztult el éhhalállal, mint annyi sok ezer üldözött társa. Horváth Béla — 136 263. számú dachau deportált óbudai lakos — elmondása szerint, Joó György soha nem tagadta meg kommunista meggyőződését, s rendületlenül hitt a szovjet nép győzelmében. A kínzásokat, megpróbáltatásokat bátran és hősiesség helytállással viselte el. Horváth Béla együtt volt Joó Györggyel a komáromi Csillagerődben és Dachauban is.

(Halotti anyakönyvi kivonatát 1964 nyarán küldték el. Eszerint 1945. február 6-án halt meg. Egy kis német városkában — Dachau mellett — Arolsenben állították ki. Iktatószáma: 2387/1952. Ugyancsak ma is megvan a Hangai család birtokában Joó György Magyarországi Tanítók

Szakszervezeti igazolványa, melynek száma: 678; valamint a Szociáldemokrata Párt 395-ös iktatószámú igazolványa.

Joó György özvegyének szép nyugdíjat állapított meg a VKM 1947. december 9-én. Mindezeket az okmányokat magam is láttam.)

A legjobb magyar hazafiak gyilkolása, bebörtönzése közepette — 1919. november 16-án — az imperialista román csapatok kivonultak a fővárosból és elhagyták Heves megye területét is. Ugyanezen a napon Horthy Miklós ellenforradalmi seregével bevonult Budapestre. Alig három hét után, december 11-én Horthy ellátogatott Hatvan, Gyöngyös és Eger városába, ahol megszemlélte az ott elhelyezett csapatokat és fogadta a hatóságok, városparancsnokságok hódolatát. „Egerben a vasútállomáson dr. Bobory György főispán és Léderer Henrik tábornok, az egri katonai állomásparancsnok üdvözölte a tábornokai kíséretében megjelent fővezért... majd az eléje küldött érseki díszfogaton az érseki palotába hajtatott, ahol Szmrecsányi Lajos egri érsek főkáptalanja társágában fogadta és meleg szavakkal üdvözölte, mint a magyar nemzeti hadsereg megalapítóját. A nemzeti hadsereg céljaira százezer koronát ajánlott fel.” [15] Eger város ellenforradalmi és egyházi vezetői Horthy Miklósban az ő emberüket, a nagybirtok és a finánc-tőke legvérengzőbb képviselőjét üdvözölték.

Közben a „fővezér” tisztí különítményei a legvadabb és legaljasabb módszerekkel végezték „tisztító munkájukat” szerte az egész országban.

Heves megyében 1920 tavaszán változás történt a tanfelügyelőségen. Szétsényi Antal helyét a már említett Rusztek Károly foglalta el. A megyei Közigazgatási Bizottság előtt 1920 március 8-án mondotta el székfoglaló beszédét, melyet érdemes idézni: „Méltóságos Főispán Úr! Tekintetes Közigazgatási Bizottság! Megilletődött lelkemből szárnyaszedgetten keresnek kifejezést a gondolatok és érzések...

A háborút elvesztettük. Kifosztottak, kiraboltak, lealáztak és hiénák zsákmányává tettek. És amit meghagytak, azt tönkretettük mi akkor, mikor Szent István koronáját a sárba tapostuk és Krisztus Urunk palástját reádobtuk... És... és mikor már a megsemmisülés örvényének a szélén állottunk, s amikor már a külső és belső ellenség a halál harangját kongatták egy ezeréves ország felett, ... akkor... akkor, mint megannyiszor egy évezred alatt újból magához tért, eszmélethez kapott az országnak nemzetfenntartó rétege és a megcsúfolt és a kettétört keresztel és a széttépett s a meggyalázott trikolórral megmentette újból a magyar nemzetet... Meg kell tehát induljon egyfelől a felvilágosító, másfelől az építő munka! És ne méltóztassanak túlzásnak venni, ha azt állítom, hogy ezt a felvilágosító és alkotó munkát elsősorban az iskola teheti meg és kell is, hogy megtegye. Nem lehet, nem szabad megelégednünk többé azzal, hogy az iskola jól-rosszul megtanítja a szükséges alapismereteket. Nevelni, mégpedig elsősorban nevelni kell az iskolának! Nevelni egy keresztényibb, egy önfeláldozóbb, egy nemzetibb, egy összetartóbb, egy áldozatkészebb nemzedéket, amelyik visszaszerzi azt, amit mi elvesztettünk, amelyik letörli azt a gyalázatot, amit mi örökül hagyunk. A népiskolának nevelni, elsősorban nevelni kell! Nevelni egy

olyan nemzedéket, amelyik lankadatlan értelmes munkája révén olyan kultúrállapotot, olyan anyagi jólétet, olyan szabad államéletet teremt, ahová s amelybe visszasír a lelke mindazoknak, akiket erőszak vagy megtevesztés elszakított, de a történelmi tradíciók, a geográfiai alakulatok, a gazdasági érdekek ide kötnek.” [16] Ez a székfoglaló beszéd nagy szónoki pátoosszal hízeleg és dicséri az ország „nemzetfenntartó rétegét”. a félféudális világi és egyházi nagybirtokosokat és a tőkések képviselőit. Ők voltak azok, akik századokon keresztül kifosztották a magyar népet és ha választaniok kellett a haza és a saját önző érdekeik között, mindig a hazaárulás útját választották. Majd a továbbiakban azt mondja, hogy „felvilágosító és építő munka kell”, és többször is kihangsúlyozza a „nevelés” fontosságát. Nyilvánvaló a vallás butító hatásával, egy engedelmes, nagy áldozatokat vállaló „keresztényibb”, mindenbe belenyugvó és az uralkodó osztályok érdekeit hűségesen kiszolgáló, alázatos magyar dolgozókat akartak nevelni. A tömegek félrevezetésére és megtevesztésére — az utolsó mondatban, ha burkoltan is —, ő is a nacionalizmus, a sovinizmus és az irredentizmus eszközét ajánlja.

Rusztek Károly tanfelügyelő 1920. április 12-én jelenti a Közigazgatási Bizottságnak: „... Eddig csak kilenc helyen volt fegyelmi eljárás a proletárdiktatúra alatti magatartás miatt, de ezek is pontatlanok, ezért új eljárás indított meg az egész tankerületben. Ő az ismert adatok alapján már eddig is 25 tanító ellen rendelt el fegyelmi vizsgálatot.” [17]

Gállné, Vojtsek Irma volt gyöngyösorosi tanítónő és Csengő Rezső tófalusi tanító ellen az ügyészség bünvádi eljárást indított. „Vojtsek Irma — a vád szerint — a kommunizmus előkészítésében élénk tevékenységet fejtett ki, és aktívan részt vett annak fenntartása érdekében mint munkástanácsstag, mint munkástanácsi és direktóriummi jegyző. Állítólag olyan kijelentést tett, hogy eddig szocialista voltam, de most már kommunista vagyok testestől-lelkestől — továbbá, hogy — nem kell pap, a száz holdon felüli birtokot az uraktól el kell venni.” [18] Mindkettőjüket állásukból elmozdították.

A Heves megyei Közigazgatási Bizottság 1920 májusi ülésén Rusztek Károly bejelentette, hogy „... fegyelmi vizsgálatot rendelt el Róna Gizella gyöngyösi tanítónő ellen, mert a proletárdiktatúra alatti előadásaiban a legsúlyosabban sértette a vallást és az erkölcsöt.” [19] — állásától felfüggesztették.

Az egri állami ügyészség 1920. február 12-én értesíti a Heves vármegyei Közigazgatási Bizottságot, hogy: „bünvádi eljárást indítottak a következő tanárok és tanítók ellen: Molnár László egri tanító, póttartalékos tiszt ellen, akit még 1919 augusztus hónapjában letartóztattak. Medveczky János aldebrői tanítót izgatás miatt tartóztatták le és 6 havi börtönbüntetést kapott. 1920. március 2-án szabadult. Gáll Ferenc kertész tanár tartalékos főhadnagy ellen az eljárás még folyik.” [20] Azt azonban nem jelentette, hogy: „Medveczky Jánost a csendőrök pisztolyaggal ütötték és összerugdosták.” [21]

Az Egri Népújság 1920. május 16-i számában azt írja, hogy: „A tanfelügyelő a legfontosabb dolognak azt tartja, hogy a most megindított

új eljárások alapján állítsák fegyelmi bizottság elé mindazokat a Heves megyei pedagógusokat, akik a legcsekélyebb mértékben is exponálták magukat a proletárdiktatúra alatti magatartásukkal.” [22]

Barna Izabella zagyvaszentjakabi tanítónő ellen a Heves megyei Közigazgatási Bizottság Fegyelmi Választmánya eljárást indított, mivel három tanú állítása szerint is azt mondta, hogy: „... a kommunizmus az egyedüli, mely a világ összes népeit boldogíthatná. A vallás ostoba idea, amivel a papok a világot és a népet évezredek át bolondítják. Ezeket az elveket nemcsak hiszi, hanem vallja és terjeszti is. Ő már 15 éve szocialistának vallja magát.” [23] Egy másik tanú vallomása szerint: „A proletárdiktatúra idején a női szakszervezet elnöke volt és férfi gyűléseken is felszólt.” [24] A Fegyelmi Választmány állásától megfosztja és nyugdíj-igényjogosultságát megszünteti. Az egri királyi ügyészség vezetője — Kóczián ügyész — erről így nyilatkozott: „Indokolt fegyelmi büntetés, mivel egy azon tanítótól — akinél az erkölcsi érzék hiányos, s akinél az Isten, vallás és hazá tudata kihülőben van — elvárni nem lehet, hogy a magyar hazának olyan polgárokat neveljen fel, akik az évezredek múlt dicsfényének felélesztésére és az ország integritásának helyreállítására közreműködni alkalmasak lesznek.” [25]

Huszárné, Éliássy Anna tanítónő ellen fegyelmit indítottak, mert egy uradalmi főintéző névtelenül feljelentette. Levelében a vád a következő volt: „... szívesen vette a proletárdiktatúra kikiáltását, szimpatizált a kommunistákkal, gyanús elemekkel tárgyalt, panaszkodott nehéz anyagi helyzete miatt és erkölcsi magaviseletéről kósza hírek keringenek.” [26] Hosszú meghurcoltatások után a főintéző visszavonta feljelentését.

Doró Gábor hatvani polgári iskolai tanárt állásától felfüggesztették és előzetes letartóztatásba helyezték, mert 1919 május elsején a hatvani újságban a következőket írta többek között: „Mára feledjük a tegnapot és a holnapot. Nem lesz baj belőle. Hisszük: az egész világ ünnepel. Ha nem így van, akkor is merünk. Vörös csillagunk sugara világít, éj csak annak van, aki fél. Ragyogjon mindnyájunk előtt, égő színében a cél...” [27] Doró Gábor a hatvani járás művelődésügyi osztályának jegyzője volt a Tanácsköztársaság alatt. Az előzetes letartóztatással kitöltöttnek vették a büntetését.

1919 augusztusától az 1922-es év végéig gyakran elég volt egy névtelen levél, egy szóbeli bemondás és máris súlyos meghurcoltatásban és szenvedésben volt része azoknak, akiket a Tanácsköztársaság ideje alatti magatartásért feljelentettek — mindegy, hogy igaz volt-e a vád vagy sem.

Czapek József sarudi állami elemi iskolai tanító ellen azért indítottak fegyelmit: „mert a képviselőtestületi ülésen a kommunista elvek jóságát dicsérte”. [28] Barna Irén erdőtelki tanítónőt „a proletárdiktatúra alatti magatartásáért álnéven jelentette fel valaki a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnál”. [29] Több heti meghurcolás után terhelő bizonyíték híján felmentették mindkettőjüket. Rázus József gyöngyösi tanítót azért állították fegyelmi elé, mert „A Tanácsköztársaság idején továbbképző tanfolyamon vett részt és ott a „Fehér Mária” egyházi ének ellen

kifogást emelt, és a felsővárosi plébániát ellenforradalmi kortestanyának mondotta, ahol a papok a szószékről politizálnak. Mindebből — a fegyelmi bizottság elnöke szerint — a kommunista eszmékkel telített volta tűnik ki.” [30] Saját költségén a megye legtávolabbi kis falujába helyeztették át.

Paray János hasznosalsóhutai tanító ellen fegyelmit indítottak, mert a Vörös Hadsereg katonája volt. Paray János már az első világháború idején haladó gondolkodású pedagógus volt. Meghurcoltatását saját elbeszéléseiből ismerem, mivel az egri Tanítóképző Intézetnél, majd pedig a Tanárképző Főiskolán is hosszú évekig együtt dolgoztam vele. Elmondotta, hogy még a 20-as évek végén is zaklatták emiatt és egészen a felszabadulásig „megbélyegzett pedagógusként” bántak vele.

Rusztok Károly tanfelügyelő az 1921. április 12-i keltezésű jelentésében azzal dicsekszik a Heves megyei Közigazgatási Bizottságnak, hogy csak ő maga: „a proletárdiktatúra alatti államellenes magatartás miatt 28 állami elemi népiskolai, 16 róm. kat. és 2 izraelita népiskolai tanerő ellen indított ügyészségi, illetve fegyelmi eljárást”. [31]

*
**

Csaknem fél évszázad telt el, hogy a magyar történelemnek e dicső korszaka — amikor először került a hatalom a dolgozók kezébe — lezárult. Az ellenforradalom felbérelt és megfizetett írói és politikusai gyalázták, rágalmazták a magyar munkásosztály államát, a Magyar Tanácsköztársaságot. Nem elégedtek meg a terrorral, az elnyomással, a proletárdiktatúra híveinek üldözésével és megsemmisítésével, hanem még a kommün ragyogó emlékét is ki akarták törölni az emberek emlékezetéből. Ezt azonban sem erőszakkal, sem megvesztegetéssel, sem megtévesztéssel, sem becsapással és hízkeléssel soha nem tudták elérni.

Hazánk történetének e fejezetéhez, ha csak morzsákkal is, de hozzájárultak Heves megye pedagógusainak legjobbjai, mint ahogy e kis tanulmány igazolja. Megyénk mai tanárai és tanítói nemes hagyományként és követendő példaként örökségül kapták a Tanácsköztársaság lelkes pedagógusainak eszmeiségét, bátor kiállását és hősi harcát a szocialista iskola megvalósításáért.

J E G Y Z E T E K

[1] Egri Népújság (a következőkben rövidítve: ENU) 1919. aug. 7.

[2] ENU 1919. aug. 8.

[3] Kolacs kovszky Lajos: (a megyei ötös direktorium volt tagja) Kézirata 43. l.

[4] Kolacs kovszky Lajos: I. m. 45. l.

[5] Kioltott fáklyák. Tankönyvkiadó, Bp., 1963. 196. old.

[6] Kioltott fáklyák. 198. l.

[7] Kolacs kovszky Lajos: I. m. 43. l.

[8] ENU 1919. aug. 20.

[9] Egri Állami Levéltár (a következőkben rövidítve: EÁL) Heves megyei Közigazgatási Bizottság (a következőkben rövidítve: HKB) III. 68/1919.

[10] EÁL. HKB. III. 68 1919.

- [11] EÁL. HKB. III. 68/1919. nov. 10.
- [12] EÁL. HKB. III. 68/1919. dec. 9.
- [13] EÁL. HKB. III. 219/1920.
- [14] EÁL. HKB. III. 68/1919.
- [15] ENU. 1919 dec. 12.
- [16] EÁL. HKB. III. 68/1920.
- [17] EÁL. HKB. III. 68/1920.
- [18] EÁL. HKB. III. 68/1919.
- [19] ENU. 1920. május 11.
- [20] EÁL. HKB. III. 219/1920.
- [21] Kolacskovszky Lajos: I. m.
- [22] ENU. 1920. május 20.
- [23] EÁL. HKB. III. 124/1921.
- [24] EÁL. HKB. III. 124/1921.
- [25] EÁL. HKB. III. 124/1921.
- [26] EÁL. HKB. III. 418/1921.
- [27] EÁL. HKB. III. 50/1921.
- [28] EÁL. HKB. III. 160/1921.
- [29] EÁL. HKB. III. 123/1921.
- [30] EÁL. HKB. III. 374/1921.
- [31] EÁL. HKB. III. 57/1921.

